

Virtuális valóság, könyvtár, helyismeret

A lokális információforrásokhoz való korszerű hozzáférés szükségessé teszi a különféle helyi kultúrák és hagyományok feltárását, közvetítését. Ennek elsődleges forrásai a helyismereti gyűjtemények és az unikális dokumentumok.

A helyi információk feltárása, közzététele előmozdítja az adott hely lakóinak lokálpatrióta érzésének és tudatának kialakulását, elmélyítését. A lokális információkhoz való hozzáférés pedig elősegítheti az adott település kultúrájának továbbvitelét a tágabb közösség számára.

Szülővárosunkat, lakóhelyünket csak akkor tudjuk igazán szeretni és értékelni, ha ismerjük közeli és régmúltját. A helyi dokumentumok és visszaemlékezések alapján a papírra vetett történetekből megtudhatjuk honnan jöttünk, elődeink hogyan éltek, gazdálkodtak, szorgalmukkal hogyan, miként formálták településünk arculatát.

Ehhez nyújt segítséget egy virtuális könyvtár, ahol nemcsak digitális dokumentumokkal találkozhat a felhasználó, hanem a könyvtár valóságközeli modellezésével hozzájárulhat a felhasználó számára – tartózkodási hely és anyagi lehetőségek-től függetlenül – a digitális kulturális örökség megismeréséhez, információk megszerzéséhez.

A könyvtári rendszer jövőképét (Nemzeti Információs Stratégia) az alábbi trendek határozzák meg:

- az információhoz való korlátok nélküli, szabad, azonnali hozzáférés biztosítása,
- a digitalizáció széles körű elterjedése,
- falak nélküli virtuális könyvtár szerepének megnövekedése.

Korunk technikai változásai egyetlen tudományágot és szakterületet sem hagyhatnak érintetlenül. Így van ez a könyvekkel és a könyvtárakkal is. Hogy változás következik be az említett szférákban, az manapság már nem kérdés; a vitatémát immár a változás üteme, nagysága és legfőképpen iránya képezi. Ma még senki sem képes egészen pontosan megmondani, hogyan is néz majd ki a jövő könyvtára, milyen feladatokat képes ellátni.

A könyvtárügy 2008–2013. évi stratégiájának tervezete célként fogalmazza meg a nyilvánosságra kerülő adatok, információk közvetítését, a nemzeti kultúrához való hozzáférést, méghozzá a könyvtári épülettől és nyitvatartási időtől függetlenül.¹ Ezért a könyvtárak fontos törekvése, hogy a digitális információhor-

dozók gyűjtése révén továbbra is igyekezzenek minél több ember számára elérhetővé tenni az ismereteket. Az új típusú dokumentumok gyűjtése és feldolgozása mellett a könyvtárak jelentik a bázisát a nyomtatott dokumentumok digitalizálásának, illetve a virtuális könyvtári állományok felállításának.

Az Európai Unió 2005-ben fogalmazta meg célként egy virtuális európai könyvtár létrehozását, azzal a céllal, hogy mindenki számára elérhetővé tegyék Európa kulturális és tudományos örökségét. A digitális könyvtárak kezdeményezésének célja Európa információs forrásaihoz való hozzáférés on-line környezetben, kiterjedve a digitalizált és az eleve digitális úton előállított anyagokra.

Az információhoz való széles körű és könnyű hozzáférést megoldó digitális technológiákban rejlő lehetőségek felismerése céljából a terv három fő területre irányul:

- *on-line hozzáférhetőség*: az állampolgárok, kutatók és vállalatok által az információból nyert előnyök maximalizálásának az előfeltétele;
- *analóg gyűjtemények digitalizálása*: az információs társadalomban való szélesebb körű felhasználásuk céljából;
- *megőrzés és tárolás*: hogy a jövőbeli generációk hozzáférhessenek a digitalizált anyagokhoz, és az értékes tartalom elvesztése megelőzhető legyen.²

Kérdés persze, hogy az eddigi európai tapasztalatok alapján a nemzeti könyvtárak által indított programokba bevont közgyűjtemények, múzeumok és levéltárak hogyan tudnak részt venni megvalósításban. Hiszen virtuális gyűjteménnyé állhatnak össze az egy gyűjteményre épülő digitális könyvtárak. Ebben az esetben a virtuális könyvtár, a könyvtárak és egyéb információs források elektronikus összekapcsolás révén adódó kombinációját jelenti.

A nemzeti könyvtárak elsődleges feladata a kulturális örökség körébe tartozó dokumentumok digitalizálása, a közgyűjtemények így a helyben fellelhető információkra vonatkozóan vállalják feladatukat. Ahogyan Monok István fogalmazott: *„...mennyre fontosnak látom a helytörténeti és helyismereti kutatásokat, azok bibliográfiai feldolgozását, teljes terjedelmű hozzáférhetővé tételét. Nincsen összefoglalás, elméleti munka ezek nélkül a hangyamunkával összehordott, komoly felkészültséggel összefoglalt tanulmányok, monográfiák nélkül, nincsen igazi nemzeti könyvtár (és nemzeti digitális könyvtár) ezek nélkül a helyismereti gyűjtemények nélkül.”³*

A helyismeret fogalma az adott helyre vonatkozó információk, illetve az azokat hordozó dokumentumok összességét jelöli, valamint a könyvtári tevékenység azon részét, amely ezeknek az információknak a felkutatásával, összegyűjtésével, feltárásával és közvetítésével foglalkozik.

A könyvtár virtualitása ott kezdődik, ahol a szolgáltatások elhagyják az épület falait, tehát falak nélküli könyvtárnak is nevezhetnénk. A hozzáférés sem térben, sem időben nem korlátozott. A virtuális könyvtár gyűjtőköre a nyomtatott dokumentumok mellett kiterjed a nem nyomtatott és elektronikus dokumentumokra. A könyvtárnak formátumától függetlenül be kell szereznie minden hasznos, megfelelő és anyagilag megengedhető információforrást, amely az adott természet-földrajzi egységre vonatkozik.

Ha a teljesség igényére törekszik a könyvtár, akkor nehéz kérdés lehet, hogy csak helyben, a könyvtárban fellelhető dokumentumokra vonatkozzon-e hozzáfé-

rés, vagy a távoli információforrások is részét képezzék a gyűjteménynek. Ahogy egyre több információ válik elérhetővé digitalizált formában, az információs szolgáltatások is növekvő mértékben szereznek be „megfoghatatlan” dokumentumokat a „megfoghatók” mellé.⁴

A lokális azonosság tudat formálása, elmélyítése szempontjából a gyűjtemény következő részei meghatározóak lehetnek:

- az adott település múltjának forrásdokumentumai,
- történelmi eseménnyel, nevezetességgel, néprajzi sajátossággal, műemlékkel, iskolával stb. kapcsolatos információhordozók,
- szépirodalmi, képző-, fotó-, film- és zeneművészeti alkotások, amelyek a település múltjáról, jelenéről, lakóiról, neves személyeiről, természeti környezetéről íródtak, készültek.⁵

A helyi értékek számon tartása, feltárása és a használók rendelkezésre bocsátása fontos eszköze a nemzeti identitás megőrzésének, a patriotizmus elmélyítésének. Az egyén igen erősen kötődik az adott helyhez, legyen ez szülőföld vagy lakóhely, erről szeretne rendelkezni a legtöbb információval. Szeretné megismerni a múltat, szeretné nyomon követni a változásokat.

Az e célt szolgáló virtuális könyvtár fogalmát nagyon sokféleképpen értelmezik:

- internet mint virtuális könyvtár;
- elektronikus eszközök megosztása, katalógusokhoz és adatbázisokhoz történő elektronikus hozzáférés;
- digitális és elektronikus könyvtárak;
- virtuális kiállítás, amely nemcsak illusztrációkat tartalmaz, hanem szövegeket, műveket. pl.: <http://mek.oszk.hu/kiallitas/lazar/index.htm>;
- linkek további kapcsolódó oldalakhoz, különböző témákban;
- információs szolgáltatások;
- lelőhely információ;
- on-line kölcsönzés, előjegyzés;
- on-line tananyag.

A sokféle szóhasználat szükségessé teszi a digitális, az elektronikus és a virtuális könyvtár fogalmának tisztázását.

A *digitális könyvtár* digitális dokumentumok gyűjteménye, amely ma már nemcsak szöveges, hanem képi, hangzó és videó dokumentumokra is vonatkozik.

Az *elektronikus könyvtár* a dokumentumokat elektronikus formában tárolja, ez nyomtatott és már eleve elektronikus formában létező információkra is vonatkozik, lényegében egy szövegarchívum. E megközelítés alapján a digitális könyvtár az elektronikus könyvtár valódi részhalmazát képezi.

De miben nyújt löbbit egy *virtuális könyvtár*? Sokan on-line módon hozzáférhető információk, dokumentumok vagy czekekre történő hivatkozások gyűjteményeként emlegetik. Mások pedig egy létezett, létező vagy elképzelt könyvtár 3D-s rekonstrukcióját értik rajta: virtuális térben megjelenő könyvtár.

Az első megközelítés alapján a virtuális könyvtár elektronikus könyvtár szinonimájaként funkcionál, hiszen elektronikus kiadvány gyűjtésére, rendszerezésére és szolgáltatására szakosodott könyvtár. Egy fizikai létében kitapinthatatlan, de a

(virtuális) valóságban felfogható és végül mégiscsak tetten érhető és elérhető könyvtár.⁶

A '90-es évek első felében az interneten is megjelentek az első magyar nyelvű digitalizált művek. A Magyar Elektronikus Könyvtár 1994, a Neumann János Digitális Könyvtár 1997 óta szolgálja a magyar nyelvű szép- és szakirodalom iránt érdeklődőket. A két, „tisztán” virtuális könyvtár mellett több száz könyvtár, múzeum és levéltár kapcsolódott be az elmúlt évek során a nemzeti kulturális örökség digitalizálásába.⁷ A digitalizált és elektronikus könyvtárak összekapcsolásával létrejöhet a virtuális könyvtár.

A virtuális könyvtár válfaját képezheti a forráskalauz, a meglévő forrásokból, valamilyen szakmai szempont szerint válogatott gyűjtemény.

A második megközelítés alapján a virtuális valóságot szimuláló 3D-s „világokban” a felhasználó szabadon fedezheti fel a könyvtárat az itt elhelyezett linkeket követve. A linke révén a virtuális terek összeköthetőek „hagyományos” elektronikus dokumentumokkal, képekkel, szövegekkel és hanggal egyaránt.

A 3D-s virtuális világ technológiák lehetővé teszik, hogy a felhasználó egy speciális böngésző vagy más speciális eszköz (pl. szemüveg) segítségével háromdimenziós grafikus környezetben egy virtuális szereplő (avatar) révén személyesen megjelenjen, valamint a virtuális világ objektumaival és más szereplőkkel valós idejű interakcióba lépjen.

A virtuális valóság vagy nemzetközi rövidítésével élve VR (virtual reality) ma egyszerűen az informatikai fejlődés, a digitális világ produktumaként jelenik meg a köztudatban.

Látszólagos valóságnak nevezik azokat a számítógépes alkalmazásokat, amelyek segítségével a felhasználó által bejárható, felfedezhető mesterséges, háromdimenziós világokat lehet létrehozni. A mesterséges környezet úgy viselkedik, mint a valóság egy bizonyos része, azáltal, hogy az emberi érzékszervekre hat.

A virtuális valóság készítőinek célja lehet a fizikai valóság egy szeletének minél pontosabb utánzása, modellezése. Ilyen szimulációs eljárásokat az ipari tervezéstől az orvostudományon át a katonai kiképzésig széles körben alkalmaznak.

A fogyasztói társadalom igényeinek megfelelően a szolgáltató- és szórakoztatóiparban egyre nagyobb szerepet kapnak az ilyen, az élet szűkösnek érzett határait kitégőftani igyekvő rendszerek.

Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy elképzelt virtuális valóságnak?

- A jelenlét hite – a felhasználónak „hinnie” kell abban, hogy ténylegesen létezik az adott virtuális világban.
- Kölcsönhatás – a virtuális valóság tárgyainak, az egész környezetnek olyanok kell lennie, hogy a felhasználó természetes (addigi tapasztalatainak megfelelő) módon kerüljön velük kapcsolatba. Ez az elvárás természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a virtuális valóságban soha nem látott és tapasztalt dolgokkal kerüljünk kapcsolatba, ezeknek a virtuális dolgoknak azonban kitapasztalható és konzekvens módon kell viselkedniük. Összességében a virtuális világnak, saját törvényszerűségei határain belül ugyanúgy kell működni, mint a valóságnak. Ideális esetben, megfelelő tapasztalás után ez a világ ugyanolyan megszokott lehet, mint a valóság.
- Öntörvényűség (autonómia) – a tárgyaknak eredendő jellegű a viselkedésük és megfelelő „ösztönzés” hatására meg is mutatják azt. Az elképzelt világ

törvényszerűségeinek ugyanúgy megismerhetőeknek kell lenniük, mint a valóságos világ jelenségeinek. Ezek a törvényszerűségek ugyanakkor befolyásolhatók, sőt megváltoztathatók, és innen kezdve már csak a felhasználó (és természetesen a tervező) fantáziáján múlik a történet.⁸

A virtuális valóság hatásosan alkalmazható valós helyszíneken való virtuális körutak készítésére. A helyszínek lehetnek például múzeumok, galériák, régészeti ásatási helyszínek, örökség-helyszínek (mint például kastélyok, kertek) stb., valamint körbevezethetik az embereket egy könyvtárban vagy levéltárban. A virtuális valóság növelheti a hátrányos helyzetű emberek hozzáférését is ezekhez a helyekhez, illetve információkhoz.

Belépve a mesterséges világba, a felhasználó a katalógushoz vagy az információs pulthoz juthat, ahol például friss hírekről szerezhet tudomást, megismerkedhet az ajánlott olvasnivalóval, a gyarapodással, betekinthez a virtuális könyvtárba. Az olvasó így akár barangolhat is a könyvespolcok között, és beleolvashat a polcra levett virtuális könyvbe. Mindezt a könyvtár közvetlen környezetének, épületének, belső tereinek látványával, zenehallgatással, egyéb hangokkal teheti felejthetetlen élménnyé.

A könyvtár virtuális rekonstrukciója olyan gyűjteményrészre, különgyűjteményre vonatkozzon, amely a valóságban esetleg nehezen vagy korlátozottan hozzáférhető. Így biztosítható a fokozott védelem, hiszen a dokumentumok jelentős része pótolhatatlan, egyedi darab, bizonyos hordozók pedig különleges bánásmódot igényelnek.

Ilyen megvalósult 3D-s könyvtár a költő Zrínyi Miklós könyvtárának eredeti állapot szerinti virtuális rekonstrukciója (<http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/>).

A nemzeti kulturális örökség szerves részét képező lokális kiadványok könyvtári gyűjtésének, feldolgozásának, közvetítésének szerepe új dimenziót kap az Európai Unióhoz való csatlakozással.

A helyismereti információk köre a tartalmat tekintve átfogó, komplex: sem kronológiai, sem tematikai határai nincsenek. Hiszen a mikrokörnyezet szerepének növekedése, a helyi önkormányzatok működése, a civil szerveződések, a gazdasági vállalkozások megjelenése stabil alapját képezhetik a helyismereti szolgáltatások iránti igényeknek. A lokálpatriotizmus hatásáról sem szabad megfeledkeznünk. Ez az érzés az egyénben akkor erősödik meg igazán, ha sajátjának érzi a környezetet, magáénak érzi a települést, ha otthon van ott, ahol él. A településen élők egyre inkább keresik a tradíciókat, saját és családi gyökereiket.

Az írásos gyűjtemények, információhordozók eredeti formában történő megőrzése és kezelése minden bizonnyal a jövőben is nélkülözhetetlen lesz. Ezt semmilyen számítógépes technológia nem pótolja, de hallatlan mértékben elősegíti a tartalmi eligazodást és a gyors hozzáférést a világ bármely pontján.

A könyvtárak mint ismeretközvetítő, információszolgáltató intézmények vesznek részt a kulturális javak, az emberiség tudáskészletének megőrzésében, összegyűjtésében és közvetítésében. A fokozatos átalakulás pedig lehetővé teszi, hogy az elektronikus világnak kibontakozhasson az igazi arca, és a változásra kész területek szakemberei felkészülhessenek a kor újabb kihívásaira.

A felhasználók ugyanazt akarják csinálni a virtuális könyvtárban, amit a valóságos könyvtárban – de digitális eszközökkel, mindenféle fennakadás nélkül és

kényelmesebben, anélkül, hogy el kellene hagyniuk lakhelyüket, sőt otthonukban dolgozva. Információt szeretnének találni, elolvasni, meghallgatni, megtekinteni, tárolni, kinyomtatni, elemezni és alkalmazni. Kritizálni akarják, észrevételezni, idézni, és átvenni saját adatbázisukba. El akarják küldeni kollégáiknak, és – ha szükséges – akár fizetnek is az értékes információkért és szolgáltatásokért.

A virtuális könyvtárban a globális hozzáférés fontossága mellett sem feledkezhetünk meg a helyi felhasználók igényeinek fontosságáról, és a helyi felhasználói közösségről, mint a szolgáltatást formáló erőről.

IRODALOM

- 1 http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/downloads/strat_2008_2013.pdf
- 2 Az i2010 Digitális Könyvtárak Kezdeményezés. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 10. sz., 484–490. p.
- 3 Monok István: Helyismereti célú digitalizálás és a Nemzeti Digitális Könyvtár. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 9. sz., 14–19. p. (<http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0409/monok.html#1>)
- 4 Lee, Hur-Li: What is a collection? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2001. 12. sz., 498–502. p.
- 5 Bényei Miklós: Genius loci – A helyismereti tevékenységről. Budapest, Könyvtári Intézet, 2004. 38–39. p.
- 6 <http://mek.oszk.hu/html/irattar/sajto/1999/991006.htm>
- 7 http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmányok_digitkvt/toszegi/tzsdigi_hu.xml
- 8 Kabdebó György: A látszólagos valóság. = Természet Világa, 1995. 9. füzet, 401–404. p.